

Evliya Çelebi'ye Göre Tırhala'da Osman Şah'a Ait Eserler*

Works Belonging To Osman Şah In Tırhala According To Evliya Çelebi

Mehmet Ali Ünal**

Özet

Evliya Çelebi muazzam seyahatnamesinde şehirler, köyler, tarihi eserler, kaplıcalar hakkında bilgiler verdiği gibi okuyucuya türbeler ve ziyaret ettiği ve dualar okuduğu önemli kişilerin mezarlarıyla alakalı geniş malumat sunar. Bunlar arasında bazı tarikatların mühim şeyhleri ile tarihte şu veya bu şekilde rol oynamış hanedan mensuplarının türbeleri de vardır.

Evliya Çelebi'nin türbelerini ziyaret ettiği ve geniş bilgi verdiği tarihî şahsiyetlerden biri de Tırhala'da türbelerini bulunan Osman Şah Bey ve ona ait eserlerdir. Tırhala aynı zamanda meşhur akıncı sülalesi Turhan Beyoğullarının merkezidir. Nitekim Turhan Bey'in ve Oğlu Ömer Bey'in ve diğer sülaleden ünlü akıncı beylerinin türbeleri buradadır.

Evliya Çelebi'nin Osman Şah Bey hakkında verdiği bilgiler bugüne kadar müstakil olarak değerlendirilmemiştir. Evliya'ya göre Osman Şah Bey Yavuz Sultan Selim'in kızının oğludur ve Şehzade Süleyman öldüğü takdirde tahtın varisidir. Osman Şah Bey Tırhala'da câmi, medrese, türbe vs. gibi çeşitli hayır eserleri yaptırmış ve Turhan Beyoğulları ile birlikte Tırhala'nın tarihine damgasını vurmuştur.

Bu bildirimizde Evliya Çelebi'nin Osman Şah Bey hakkında verdiği bilgiler değerlendirilecek ve bu ailenin Osmanlı hanedanı ile münasebetleri ve Tırhala'ya gömülme sebepleri ele alınacak Evliya Çelebi'nin dışındaki kaynaklarda yer alan bilgiler araştırılıp mukayeseli olarak incelenecektir.

Abstract

In his grand seyahatname, Evliya Çelebi gives information on cities, villages, and historical works, thermal springs and also presents extensive information to reader on tombs, graves of famous people he visited and prayed for. Among them, there are also some religious orders' important sheiks and tombs of the members of dynasty who had role in history somehow.

One of the historical figures Evliya Çelebi whose tombs he visited and informs extensively about was Osman Şah. His tomb is in Tırhala and Evliya Çelebi gives information on works belonging to him. Tırhane was the center of famous raider family, Turhan Beyoğulları, as well. Therefore, tombs of Turhan Bey and his son Ömer Bey and famous raider beys of other families were here.

Information given by Evliya Çelebi on Osman Şah has not been independently assessed up to the present. According to Evliya, Osman Şah was son of Yavuz Sultan Selim's daughter and he was heir to the dynasty in case of Şehzade Süleyman's death. Osman Şah had benevolent works like mosque, medrese, tombs, etc. constructed and along with Turhan Beyoğulları left his mark in the history of Tırhala.

This study treats the information given by Evliya Çelebi on Osman Şah, his family's relationship with Ottoman dynasty and reasons why he was buried in Tırhala. Apart from Evliya Çelebi, information from other sources will be researched and comparatively analyzed.

Giriş

* Bu çalışma; Pamukkale Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi Tarafından Desteklenmiştir.

** Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
maunal@pau.edu.tr, tel: 0532-645 68 13, iş: 0258-2963570

Osmanlı hanedanı Yavuz Sultan Selim zamanına kadar tanınmış ailelerin kızlarını alarak veya tanınmış ailelere kız vererek birçok siyasî evlilikler yaptılar. Germiyanogulları, Karamanogulları, Candarogulları, Aydınoğulları ve Dulkadiroğulları beylik hanedanlarından kızlar aldıkları gibi onlardan kızlarla evlendiler. Ayrıca Bizans imparatorları ve Sırp Prenslarının kızlarıyla da siyasî evlilikler gerçekleşti. 16. yüzyıla girildiğinde Anadolu hanedanlarının çoğu ortadan kalkmıştı. En son II. Bayezid Dulkadiroğullarından bir sultanla evlenmişti. Ondan sonra hanedan evlilikleri sona erdi. Padişahlar ve şehzadelerin soylu ailelerden kız almaları ve yine soylu, tanınmış ailelere kız vermeleri geleneği sona erdi. Osmanlı imparatorluğunun Fatih Sultan Mehmed'le başlayan ve daha merkeziyetçi bir devlet olma sürecinin de bu değişimde önemli rolü oldu. Padişahlar sadece harem-i hümayûnda yetişmiş câriyelerden çocuk sahibi olmaya başladılar. Cârîyeler için nikâh şartı yoktu.

Osmanlı hanedanına mensup kızlar Anadolu'daki Bey sülalelerinden tanınmış şahsiyetlerle evlendirildikleri gibi Osmanlı ümerasından ve ulemasından önde gelenleriyle de evlendiriliyordu. 16. yüzyıldan itibaren sadece Osmanlı ümerasından vezirlerle evlendirilmeye başlanmışlardır. Padişah veya şehzadelerin kızlarıyla evlenenler liyakati, hizmeti, padişaha yakınlığı, yakışıklılığı ile tanınmış kimselerdi. Ayrıca kabiliyet ve zekâ cihetinden kusursuz olması icap ederdi¹. Bilhassa askerî ehliyet şarttı. 16. yüzyılın başlarına kadar hanedana damad olanların çoğu sancakbeyi ve beylerbeyi gibi savaşlarda hizmeti görülen ümeradan kimselerdi. Bunların içinden sonradan vezir ve veziriazam olanlar vardır.

Babası II. Bayezid'i indirerek Osmanlı tahtına çıkan Yavuz Sultan Selim'in annesi Dulkadiroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun'dur. Hayatının çoğu seferlerde geçen Yavuz'un adı bilinen tek hanımı Hafsa Sultan'dır. Bundan başka Ayşe Hatun isimli bir cârîyesinden de söz edilir. Yavuz'un bilinen tek oğlu Kanuni adıyla şöhret bulacak Hafsa Sultan adlı eşinden doğan Süleyman'dır. Âlî Mustafa Efendi şehzadelik yıllarında cârîyeden doğan bir oğlunu gizlediği, bunun Üveys Paşa olduğu, oğlu Süleyman'ın da bundan haberdar bulunduğu rivayetini aktarır. Kızları, *Beyhan Sultan* Ferhad Paşa ile *Fatma Sultan* Kara Ahmed Paşa ve sonra Hadım İbrahim Paşa ile *Hafsa Sultan* İskender Paşa ile *Hatice Sultan* Makbul İbrahim paşa ile *Şah Sultan* Lütü Paşa ve *Hanım Sultan* Çoban Mustafa Paşa ile evlenmiştir².

Kara Osman Şah Bey kimdir?

Evliya Çelebi'nin Tırhala'da eserlerinden bahsettiği Kara Osman Şah Bey Yavuz Sultan Selim'in kızlarından Hanım Sultan'ın İskender Paşa ile olan izdivacından doğan oğludur³. İskender Paşa Fatih zamanında saraya alınmış, muhtemelen bostancı ocağında yetişmiş ve bostancıbaşılığa kadar yükselmiş bir zattır. Bostancıbaşılıktan önceki saray hayatı bilinmemektedir.

II. Bayezid devrinde bostancıbaşılık yapan İskender Bey, bu görevi 1510-11 tarihinde Gelibolu donanma kaptanlığına tayin olununcaya kadar sürdürmüştür. Uzun müddet bostancıbaşılık yaptığından dolayı ismi Bostancıbaşı İskender Paşa olarak kalmıştır.

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Yavuz Sultan Selim'in Kızı Hanım Sultan ve Torunu Kara Osman Şah Bey Vakfiyeleri", *Belleten* XL/159, Ankara 1976, s. 468.

² Feridun Emecen, Hanım Hatun'un kocasının Çoban Mustafa Paşa olduğunu yazıyor, "Selim I", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 36, s. 414.

³ Peçevî, Kara Mustafa Paşa'nın oğludur, (*Tarih-i Peçevî*, c. 1, İstanbul 1283, s. 45) diyor da hatalıdır çünkü aşağıda görüleceği üzere vakfiyesinde babasının İskender Paşa olduğu açıktır.

İskender Paşa Aralık 1514 tarihinde, Çaldıran zaferi dönüşünde Yavuz sultan Selim Amasya'da kışladığı sırada vezir rütbesine terfi ettirilerek Mustafa Paşa'nın yerine ikinci vezirlikle divân üyesi olmuş ve derhal Amasya'ya hareket etmiştir.

Yavuz'un Amasya'da kışı geçirmesinden maksadı baharda tekrar İran üzerine yürümektir. Fakat burada çıkan bir yeniçeri isyanı bu planı aksatmış ve padişah öfkeli ve kinli bir şekilde başkent İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. İstanbul'a geldiğinde Amasya'daki isyanın tertipçilerini ortaya çıkarmak için tahkikata başlamış; bazı vezirleri, yeniçeri ağasını, sekbanbaşını ve diğer bazı yeniçerileri sorguya çekmiş ve kabahatliyi söylemezlerse tahttan çekileceğini söylemiştir. Tahkikat sonucunda olayın tertipçilerini tam olarak tesbit edemediği anlaşılan Yavuz isyanı tahrik ve tertip ettiğine kanaat getirdiği Tacîzâde Cafer Çelebi, Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa ve damadı İskender Paşa'yı suçlu bulmuş ve üçünü de idam ettirmiştir (18 Ağustos 1515). Öldürülmesi üzerine İskender Paşa'nın evi mühürlenmiş ve malları müsadere olunmuştur. İskender Paşa'nın evi hemen boşalttırılarak babasının Çaldıran zaferini tebrik için o gün İstanbul'a gelmiş olan Şehzade Süleyman'a tahsis olunmuştur⁴.

İskender Paşa'nın Yavuz'un kızı Hanım Sultan'dan Mehmedşah, Osmanşah, Süleyman Bey ve Nefise Hatun adlarında üç erkek ve bir kızı olmuştur⁵. Mehmed Şah daha önce vefat etmiştir. Mezarı bilinmeyen İskender Paşa'nın Güngörmez Mahallesi'nde yaptırdığı bir mektebi ve buna ait vakıfları vardır. Bu vakfa ait eski bedestende bulunan vakıfnâme ve mülknâmeler büyük yangında yandığından paşanın büyük oğlu Mora ve İnebahtı sancakbeyi Osmanşah Bey vefatından az evvel babasının vakfını ihya ederek İstanbul'da Üsküdar Kalamış deresi civarındaki on iki parça bostan yerini ve içindeki müştemilatını askerî kassama Aralık 1569 tarihinde tesbit ettirmiştir.

İskender Paşa'nın diğer oğlu Süleyman Bey hakkında fazla bilgi yoktur. Kanunî'nin ilk yıllarında hazineden gündelik verilmişse de büyüyünce ne hizmette bulunduğu bilinmemektedir. Babasının vakfının fazla gelirinden istifade ettiği ve 11 Temmuz 1545'te hayatta bulunduğu anlaşılmaktadır⁶.

Osmanşah Bey'in babasının vakfiyesine ilâve olarak tertip ettirdiği vakfiyenin şahitleri arasında kardeşi merhum Süleyman Bey'in oğlu Mustafa Bey'in imzası vardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında hazineden yevmiye aldığı bilinen Süleyman Bey'in ayrıca babasının vakfının zevâidinden (fazla gelirinden) istifade ettiği 11 Temmuz 1545 tarihli vakıf taksimiyle ilgili belgeden anlaşılmaktadır. Vakfiyeye göre vakfın 40220 akça tutan zevâidinden 16088'er akça Osmanşah Bey ve Süleyman Bey, 8044 akça da Nefise Hatun almaktadır⁷.

Osmanşah Bey'in annesi Hanım (Hatice) Sultan Yavuz Sultan Selim'in yedi kızından sonuncusudur⁸. Padişah kızlarının kızlarına *hanım sultan* denildiği için bazı

⁴ Uzunçarşılı, "aynı makale", s. 469-70.

⁵ Uzunçarşılı bir başka yerde, Hanım Sultan'ın çocukları arasında Ali Çelebi'yi de zikr ediyor, "aynı makale", s. 473, dipnot 11.

⁶ Topkapı Sarayı Arşivi, No. 7062'den nakleden Uzunçarşılı, "aynı makale", s. 470-72.

⁷ Topkapı Sarayı Arşivi, No. 7366/1'den nakleden Uzunçarşılı, "aynı makale", s. 472.

⁸ Uzunçarşılı'ya göre Yavuz'un diğer kızları Şâhî, Şehzade, Fatma, Hafsa, Gevher Han, Yeni Han'dır. Yavuz'un kaç kızı olduğu ihtilâflıdır. Alderson Yavuz'un 10 kızı olduğunu kaydetmektedir (A.D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, İstanbul 1998, Çev. Şefaattin Severcan, s. 248-249), Çağatay

kaynaklarda Yavuz'un torunu zannedilmiştir. Adına yapılan mektep ve medreseye Hatice Sultan Câmîi ve medresesi denilmesinden bir adının da Hatice Sultan olduğu anlaşılmaktadır⁹. Hanım ve Hatice sultanlar hakkındaki bilgiler çelişkilidir. Bazı kaynaklarda Hanım Sultan'ın Vezir Çoban Mustafa Paşa ile evlendiği belirtilmektedir¹⁰. Hatice ve Hanım Sultan'ların Yavuz'un iki ayrı kızı olduğu görüşü de vardır. Şayet Hanım ve Hatice Sultan aynı kişi ise Hatice Sultan İskender Paşa'dan dul kaldıktan sonra Makbul İbrahim Paşa ile evlenmiştir¹¹. Fakat Uzunçarşılı Makbul İbrahim Paşa'nın eşine yazdığı mektuplardan ve o devrin kaynaklarının hiçbirinde padişah damadı olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamasından hareketle padişah damadı olmadığını ve evlendiği kişinin Hatice Sultan değil Muhsine adlı başka bir kadın olduğunu ileri sürüyor¹².

İskender Paşa'nın Hanım Sultan'la ne zaman evlendiği belli değildir. Uzunçarşılı Hanım Sultan'ı 1495 tarihinde doğmuş olabileceği tahmininde bulunuyor. İskender Paşa 1515 yılında öldürüldüğüne göre Hanım Sultan 20 yaşında dul kalmış demektir. Bu durumda Hanım Sultan evlendiğinde 14-15 yaşında olsa 5 çocuğu olduğuna göre neredeyse her sene bir çocuk doğurmuş olur. Dolayısıyla Hanım Sultan 1495'ten daha önce doğmuş olabilir.

Hanım sultan 1538 yılının ilk aylarında vefat etmiş ve babasının türbesi yanına gömülmüştür. Oğlu Osmanşah Bey annesi adına Aksaray'da *Kızıl Musluk* semtinde *Koğacı Dede* mahallesinde aynı senede inşasına başlanmış olan bir câmi ve medrese yaptırmıştır. Câmi ve türbe bâbü's-sa'âde ağası nezaretinde olan vakıflardandır¹³.

Kara Osmanşah Bey şeklinde de zikr edilen Osmanşah Bey, Hanım Sultan'ın İskender Paşa'dan olma oğlu ve Yavuz Sultan Selim'in torunudur. Doğum tarihi tahminî olarak 1499-1500 yıllarıdır. Sicill-i Osmanî'ye göre babası İskender Paşa'nın 1515 yılında katlinden hemen sonra 16 yaşında iken Bosna sancakbeyliğine tayin edilmiştir. 1518'de buradan azl olunmuş, iki yıl kadar mazul bulunduktan sonra dayısı sultan Süleyman'ın tahta çıktığı sene Mora sancakbeyliğine atanmıştır. 1556 tarihinde tekrar Bosna sancakbeyliğine tayin olunun Osmanşah Bey'e bir müdde sonra Mora ve İnebahtı sancakbeylikleri ikisi birden verilmiş ve 1570 yılında ölümüne kadar görevini sürdürmüştür.

Sultan Süleyman tarafından çok sevilen ve bir ricası iki olmayan Osmanşah Bey cevval, hareketli, cesur ve aynı zamanda imtiyazlı bir sancakbeyi olup debdebesinin vezirler derecesinde olduğu anlaşılmaktadır¹⁴. Ava ve eğlenceye düşkün, zevk ehli olan Osmanşah Bey'in mutedil bir idareci olduğu belirtilmektedir. Seferlere katılmamış sadece Kanunî'nin

Uluçay ise Yavuz'un 6 kızı olduğunu (Padişahların Kadınları ve Kızları, Ankara 2001, s. 31) tesbit etmiştir. Feridun Emecen de Yavuz'un 6 kızının adını vermektedir ("Selim I", s.414). Yılmaz Öztuna da Yavuz'un 6 kızını vermektedir (Devletler ve Hanedanlar, Türkiye 1074-1990, c. II, Ankara 1996, s. 157-160).

⁹ Uzunçarşılı, "aynı makale", s. 472.

¹⁰ M. Çağatay Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001, s. 32-34, öyle anlaşıyor ki, Çağatay Uluçay'ın Uzunçarşılı'nın Belleten'de 1976 yılında yayınlanan Osmanşah Bey'in vakıfları ile ilgili makalesinden haberi olmamıştır. Çünkü ilk baskısı 1980'de yapılan adı geçen kitabında bundan bahsetmemektedir.

¹¹ M. Çağatay Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s. 32, dipnot 2.

¹² Uzunçarşılı, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i âzamı Makûl ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi", *Belleten*, Ankara 1965, c. XXIX/114, s.355-361.

¹³ Uzunçarşılı, "aynı makale", s. 473.

¹⁴ "Eğerçi mirlivâ nâmına idi ve lakin beğlerbeğilerden belki vüzerâdan daha şân ü şöhreti ziyâde idi", *Tarih-i Peçevî*, c. 1, s. 45.

son seferi Zigetvar seferine gitmiştir. Osmanşah Bey, hasları geliri harcamalarına yetmediği için bir defasında doğrudan merkez hazinesi adına toplanan İnebahtı cizyesini tahsildarın elinden alarak karşılığında bir senet vermiş, hükümet de onun bu davranışına ses çıkarmamış ve verdiği senet borcuna mahsup edilmiştir. Sultan Süleyman'ın şehzadeleri arasındaki çekişmeden usandığı bir zamanda “*Kara Osman'ı getirir yerime nasb ederim*”, yani padişah yaparım diye oğullarını tehdit ettiği ileri belirtilmektedir¹⁵.

Osmanşah Bey 1570 yılında 73 yaşında Tırhala Yenişehir'i'nde vefat etmiştir. Evladı olmayan Osmanşah Bey'in Tırhala'da yaptırdığı câmî, medrese, imaret ve türbesi evkafına kardeşi Süleyman Bey'in oğlu Mustafa Bey'i vâris ve mütevellî koymuştur. Ölümünden sonra muhallefâtı İstanbul'a gönderilmiştir¹⁶.

Osmanşah Bey'in Eserleri

Osmanşah Bey validesi Hanım Sultan'ın vefatından sonra onun adına yukarıda bahsedildiği üzere Aksaray'da *Kızıl Mushuk* semtinde *Koğacı Dede* mahallesinde bir câmî ve medrese yaptırmış ve 1538 tarihli vakfiyesini tanzim ettirmiştir. Hayatının son senelerinde de babasının vakfına ilave yaparak 1569 tarihinde vakfiyesini düzenlettirmiştir.

Onun üçüncü vakfı Tırhala'da Yenişehir-i fenar kasabasında yaptırmış olduğu câmî, medrese, imâret ve türbesine aittir. Ölümünden sonra vakfiye vasiyeti üzere yeğeni Süleyman Bey'in oğlu Mustafa Bey tarafından vakfı tertip edilmiş ve şahitler huzurunda Rumeli kadıaskeri Müeyyedzâde Şeyhî Abdülkadir Efendi tarafından tasdik olunmuştur. Noksan olan vakfiyenin fotoğrafları Uzunçarşılı tarafından adı geçen makalenin eki olarak yayınlanmıştır.

Vakfiye'de Osmanşah Bey'in elkabı şu şekildedir: “*Fahrü'l-ümerâ'il-kirâm dehrü'l-küberâ'il-faahhâm câmi'ül-mehâsin ve'l-mefâhir hâvi'ül-hasâil ve'l-me'ser vârisü'l-mecd-i kâbrân 'an ekâbir-i zu'l-hasebi'z-zâhir el-muhtass bimezîd-i 'inâyeti'l-melikü'l-a'lâ el-merhûmî'l-mebrûr Osmanşah Bey ibnü'l-merhûm İskender Paşa...*”¹⁷.

Vakfiyeye göre Osmanşah Bey, Mora yarımadasında *Hulumuc* kazasına tâbî *Lazarboğa* köyünde vaki bütün emlakını *Bundigur* çiftliğini cümle arazisiyle beraber 40 çift camusu, 5500 koyunu, 120 baş sığırı ve *Markoplu* köyünde vaki müteaddid ev, hamam ve sığırları bütün mahsulatıyla ve Tırhala'da vaki *Dizdar* mahallesinde kâin değirmenleri ve *Tırhala Deresi* ve ana yol ve *Bayezid Bey Oğlu Çayırı* ve *Karamanlı Deresi*'yle mahdud bağ ve araziye ve adı geçen köyün batı tarafındaki 4 değirmen v sair orman, bostan, mezrea ve çayırı ve çeşitli yerlerdeki değirmenleri ve 120 bin dirhem ve ayrıca 32 bin dirhem rayiç gümüş akçeyi Tırhala'daki eserleri için vakfetmiştir¹⁸.

Evliya Çelebi'ye Göre Osmanşah Bey ve Tırhala'daki Eserleri

Tırhala Yunanistan'ın Tesalya bölgesinde tarihî bir şehirdir. Tesalya'nın batı kesimindeki büyük ovanın kuzeybatı ucunda yer alır. Tırhala, küçük *Trikkalinos* nehrinin kenarında deniz seviyesinden 150 m. yükseklikte iyi korunmuş Ortaçağ ve Osmanlı kalesinin

¹⁵ *Tarih-i Peçevi*, c. 1, s. 45.

¹⁶ Uzunçarşılı, “aynı makale”, s. 474-76.

¹⁷ Topkapı Sarayı Arşivi Numara 3681'den nakleden Uzunçarşılı, “aynı makale”, s. 477.

¹⁸ Uzunçarşılı, “aynı makale”, s. 478.

eteklerinde yer alır. Antik dönemde *Trikka* denilen bu şehir, Yunanistan'ın en eski şehirlerinden biridir. Kalede yapılan arkeolojik çalışmalarda erken dönem Bronz çağından günümüze kadar gelen malzemelere rastlanmıştır. Burası M.Ö. 352'de Makedonya Kralı Filip tarafından ele geçirilmiş, M.Ö. 146'da Roma İmparatorluğu'na dâhil olmuştur. Eski Tırhala V. yüzyılda ve VI. yüzyılın başında Barbar kavimlerinin istilâları sırasında yıkılmış ve Bizans İmparatoru Justinianos idaresinde (527-565) tekrar inşa edilmiştir. 1349'da bütün kaleleriyle birlikte Batı Tesalya, Sırp Çarı Stefan Duşan tarafından ilhak edildi. 1355'te Duşan'ın ölümünün ardından iç karışıklıklar çıkmış, 3 yıl sonra Duşan'ın üvey kardeşi Prens Simeon, Tırhala'da imparator ilân edilmiştir. 1359-1393 yıllarında burası Batı Tesalya'daki küçük Sırp beyliğinin ikametgâhı olmuştur. Bizans-Sırp Tırhalası büyük bir kale ile kuşatılmıştı; bu kalenin eteklerinin güney tarafında surla çevrili olmayan bir mahalle bulunmaktaydı.

I. Bayezid ve Gazi Evrenos kumandasındaki Osmanlı birlikleri Batı Tesalya ve Tırhala'yı 1393 sonu ile 1394 başlarındaki bir sefer sırasında fethetmişlerdir. Şehir zorla değil muhtemelen, mahallî Hristiyan nüfusunun yerlerinde kalması ve kiliselerinin muhafazası karşılığında teslim olmaları sonucu ele geçirilmiştir. Bundan ötürü fetih sonrasında Kalambaka manastırlarındaki rahiplere önemli imtiyazlar verilmiş, bu imtiyazlar daha sonraki padişahlar tarafından da sürekli biçimde yenilenmiştir. Osmanlı idaresi altında Tesalya'nın en güçlü kalesine sahip olan Tırhala bütün Tesalya'yı içine alacak biçimde büyük bir sancağın merkezi haline gelmiştir. 1424'te bu sancak İzdin ve Badracık'la verimli Sperchios ovasını içine alarak güney yönünde genişlemiştir.

1402'de Ankara Savaşı'ndan sonra Tesalya'nın bazı bölümleri kısa bir süre için de olsa elden çıkmışsa da kısa süre sonra tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bölgenin fâtihi Gazi Turahan Bey'dir. 1453-1454 tahririne göre Tırhala şehri sekiz müslüman ve altı hristiyan mahallesine sahiptir. Hristiyan mahalleleri içinde Arnavutlar'ın oturduğu bir mahalle de vardır. Bu sırada şehrin 251 müslüman, 212 hristiyan hânese bulunmaktaydı. Müslüman mahalleleri Trikkalinos nehri boyunca uzanan düzlükte ortaya çıkmıştı ve eski Bizans yerleşmesinin aşağısında kalıyordu. Müslüman nüfusun çoğunluğu dokumacı, deri işçisi, ayakkabı imalatçısı, çömlekçi, sabuncu, kasap ve kuyumcu olarak kaydedilmiştir. Şehirden tahsil edilen vergilerin çeşitliliği Tırhala'nın bir ticaret merkezi halinde öne çıktığına göstermektedir. Toplam verginin üçte ikisi pazar vergilerinden oluşmaktadır. Şehirde ayrıca koyun yetiştirenlerin bulunduğu ve toplam koyun sayısının 13.800'e ulaştığı kayıtlıdır. Bu durumda hemen her hâneye ortalama otuz koyun düşmektedir. Şehrin tarımsal ürünleriyle ilgili vergileri içinde şarap üretiminin %74'e tekabül ettiği görülür.

XV. ve XVI. yüzyıllarda Tırhala yavaş bir büyüme göstermiş, 1570'te nüfusu iki katına çıkmıştır. 1466-67'te 317'si Müslüman, 205'i Hristiyan olmak üzere toplam 522 hâne (%62'si müslüman) kaydedilmiştir. Ayrıca kalede bir dizdar ve on iki askerden meydana gelen küçük bir garnizon mevcuttu. 1506 tarihli deftere göre Müslüman nüfus bir öncesine nisbetle düşüş göstermiş ve 260 hâneye inmiştir. Buna karşılık Hristiyanlar 318 hâneye çıkmıştır. İspanya'dan gelen ve kendilerine özel bir statü tanınan Yahudilerden 19 hânenin de Tırhala'ya yerleştiği görülmektedir. 2600-2700 kişilik bir nüfusa sahip olan şehir Tesalya bölgesinin en büyük yerleşme yeri idi. 16. yüzyılın ilk çeyreğinde nüfusta artış oldu. 1521 tarihli bir tahrir defterine dayanan icmal kayıtlara göre Müslümanlar 322, Hristiyanlar 278 ve Yahudilerin 181 hâne'dir. Bu hızlı büyümenin sebebi yine İspanya'dan sığınmacı olarak gelen yeni bir yahudi yerleşimci dalgasıdır. Böylece nüfus, garnizondaki askerler dâhil %43'ü Müslüman olmak üzere tahminen 3600 kişiye ulaşmıştır. Bu sırada Tırhala'da

1520'lerde camiye çevrilen eski bir mescid, zâviye ve Gazi Turahan Bey Hamamı'nın kaydına rastlanır. 112 dükkânın ve birkaç büyük su değirmeninin kira gelirleri buralara vakfedilmiştir.

Tırhala'da İslâmî hayatın gerçek kurumları ve buna bağlı fizikî dış görünüm, Turahanoğlu Ömer Bey ve oğulları ile onların voyvodalarının uzun süreli idaresin döneminde oluşmuştur. Turahanoğlu Ömer Bey, Tırhala'da bir medrese, bir muallimhâne, iki tekke, bir imaret, üç mescid, bir hamam, iki kervansaray ve bir bedesten yaptırmıştır. Bunlara bedestendeki dükkânlarla diğer 141 dükkânın ve otuz yedi su değirmeninin kira gelirlerini vakfetmiştir. 1518'de Ömer Bey'in oğlu Mustafa Bey bir cami ve bir imaret, kızı Fatma Hatun bir mescid, Ömer Bey'in diğer oğlu Hamza Bey bir cami inşa ettirmişlerdir. Diğer cami Lala Hamza'nın oğlu Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Ömer Bey'in âzatl kölesi olan Cevher Ağa iki mescid, bir okul ve Trikkalinos üzerinde bir köprü, Ömer Bey'in eski çarşısı Ayas bir mescid ve diğer bir köprü, Hacı Saruca b. Abdullah bir mescid ve bir kervansaray inşa ettirmiştir. Giderleri daha çok su değirmenlerinin ve dükkânların kiralalarıyla karşılanan diğer mescidler Ali b. Hârid, Baba Muhyiddin, Hacı Ömer Bey, Dizdar Hoşkadem, İlyas Subaşı, Kara Doğan ve Karagöz Bey tarafından yaptırılmıştır. 1521'de Tırhala'da 3 cami, 17 mescid, 3 kervansaray, 1 bedesten, 1 medrese, 4 muallimhâne, 2 hamam, 4 zâviye ve Trikkalinos üzerinde 4 köprü mevcuttur.

1569-70 tarihli kayıtlara göre Tırhala'nın nüfusu biraz daha artmış, Müslümanlar 333 hâneye yükselmiş, buna mukabil Yahudiler ise 111 hâneye gerilemiştir. Ancak Hristiyan unsurlar gözle görülür bir şekilde artış gösterdi 1521'de 278 hâne iken 1570'te 354 hâneye çıkmıştır. Şehir, aralarında bazı Müslüman ve Yahudi ailelerinin müşterek oturduğu mahallelerin de bulunduğu, 25 Müslüman, 8 Hristiyan ve 2 Yahudi mahallesinden meydana gelmektedir. Mahallelerin adlarından 1521-1570 yılları arasında iki yeni caminin ve en azından 5 yeni mescidin inşa edildiği anlaşılmaktadır.

1570'ten hemen önce Osmanlı Balkanları'nın en büyük külliyelerinden biri burada yaptırılmıştır. Bu külliye Kanûnî Sultan Süleyman'ın yeğeni olan, uzun süre Tırhala'nın ve Mora yarımadasının valiliğini yapan Osmanşah Bey'in külliyesidir. Külliye büyük kubbeli bir cami, bir medrese, imaret, han, hamam, mektep, yedi kemerli taş köprü ve kurucusunun âbidevî türbesi bulunmaktadır. Osmanşah Bey'in 1571 Eylülünde Mora'nın sancak beyi sıfatıyla görev yaptığı dikkati çekmektedir. Osmanşah Bey bu tarihten az sonra ölmüş olmalıdır¹⁹.

17. yüzyıl Osmanlı Tırhalası'na ait en iyi tasviri, Kandiye kuşatmasına katılmak için Edirne'den Girit'e giderken 1668 Mayısında yolu üzerindeki bu şehre uğrayan Evliya Çelebi yapmıştır. Evliya önce "köhne-binâ" dediği Tırhala kalesini anlatır. Nice düveldend düvele geçen bu kale Venedik küffârı elinde iken Yıldırım Bayezid Han zamanında yağmalanmış ve yer yer yıkılmıştır. Daha sonra 852 tarihinde Sultan II. Murad Han Selanik ve Yenişehir'in fethi sırasında Tırhala da Venediklilerden alınmıştır. Daha sonra Rum ve Bulgar kefereleri bir fırsat bulup kaleyi istila etmişlerse de Sultan Bayezid-i Veli Modon ve Koron kalelerini fethederken Gâzi Turahan Bey tarafından feth edilmiştir²⁰.

¹⁹ Machiel Kiel, "Tırhala", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c. 41, s. 114-116; Yukarıda belirtildiği üzere Uzunçarşılı Osmanşah Bey'in ölümünü 1570 olarak vermektedir.

²⁰ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, (EÇS) Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankof neşri, 8. kitap, İstanbul 2003, s. 91, "Bânîsi Leka-yı bed-likâ-yı bî-bekânın bâğ-ı Merâmghâhıdır. Niçe divelden

Tırhala Rumeli eyaletinde sancakbeyiliği merkezi olup Süleyman Han zamanında yapılan tahrir göre paşasının hâss-ı hümayûnu 450.885 akçedir. 36 ze'âmeti ve 529 tîmârı vardır. Evliya, alaybeyi, çeribaşı ve yüzbaşı gibi tımarlı subayları olduğunu belirtir. Tımar ordusu cebelûleri ve paşasının askerleriyle birlikte 3 bin kişi olup Rumeli veziriyle sefere eşerler. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı vardır. 300 akçe pâyeli *tahtabaşı* nâm şerîf kazâdır. Kadiya her sene on kîse mahsûl hâsıl olur. Mahkemesi bir "*ferah-fezâ küşâde*" yerededir. Ayrıca sipâh kethudâyeri, yeniçeri serdârı, kale dizdârı, 150 aded kale neferâtı, muhtesib ağası, bâcdârı, şehir kethudâsı, mi'mâr ağası, harâc ağası, şehir subaşı vardır²¹.

Tırhala kalesi Venedikliler tarafından imar edilmiş olup, dik, beyaz, yalçın bir kaya üzerindedir. Badem şeklinde, gayet sağlam bir binadır. Çevresi 2100 adımdır. Batıya bakan bir kapısı ve bu kapıdan içeri iki kat demir kapıları vardır. İkisinin arasında 5 adet ev vardır. Ondan yukarıda yalçın kaya yollar üzerinde gidilip bir demir kapıya varılır ki ondan içerisi orta hisardır. Bu hisarda 10 adet kale neferatının evleri vardır. Ayrıca bir câmi ve bir saat kulesi olup çanının sadâsı bir merhale yerden duyulur. Diğer kısımları boştur. Çarşı Pazar ve başka imaret yoktur. Oradan yokuş yukarı yine yalçın kayalar üzere gidilip iç kaleye ulaşılır. Küçük sağlam bir demir kapısı olan iç kalenin kapısından at ve eşek giremez. İç kale gayet sağlam olup dört köşesinde dört yüksek kule vardır. Buğday, darı, pirinç türü hububat deposu olarak kullanılmaktadır. Bir kulesi ise cebehanedir. Kale dizdârı kalede mahbus gibi durup bir top menzili mesafeye gidemez. İç kalede sadece dizdar oturmaktadır. Gayet yüksek olan iç kaleden çevredeki birçok dağlar görünür.

Evliya Çelebi Tırhala şehrini anlatırken 16 Müslüman ve 8 Hıristiyan Mahallesi olduğunu kaydediyor fakat asla Yahudi Mahallesi yoktur, ticaret ile gelip giderler, diyor²². Oysa yukarıda bahsedildiği üzere şehirde İspanya'dan göç etmiş ciddi bir Yahudi nüfus olması lazım gelir. 1570'te 2 Yahudi Mahallesi vardı.

Evliya Çelebi Tırhala'da bahçeli ve taştan, kırmızı kiremit örtülü, kerpiç duvarlı, gayet geniş, kaynak suları olan, mükellef ve mamûr ve müzeyyen 2300 evin bulunduğunu

divele girüp ba'dehu Venedik küffârı elinde amâr olup gûyâ ravza-i cinân oldukda hemân bir gece Yıldırım Bâyezîd Hân-ı Gâzî Üsküb şehrinden sene (---) târîhinde ilgar edüp şebhûn ile bu şehri gâret ü alan [u] tâlân edüp ol kadar mâl-ı defâ'in hazâ'in alup bu kadar bin esîri bend-i zencîr edüp kal'ayı câ-be-câ münhedim edüp gider. Ba'dehu sene 852'de Ebû'l-feth Sultân Mehmed pederi Selânik'i ve Yenişehir'i feth eyleyüp ba'dehu bu Tırhala dest-i Venedik'den alup içine asker-i İslâm kor. Ba'dehu Rûm ve Bulgar kefereleri bir fûrce bulup yine bu kal'aya istilâ etdiklerinde sene 799 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî Mora vilâyetinde Moton ve Koron kal'aları fethine giderken deryâ-misâl asker ile bu kal'a-i Tırhala'ya uğrayup feth eder. Be-dest-i Gâzî Durhân Beğ. Yine Durhân Beğ'e hükûmeti ihsân olunup amâr eder."

²¹ EÇS, 8. kitap, s. 91, "Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre bu da Rûmeli eyâletinde başka sancak beği tahtı olup paşasının hâss-ı hümayûnu 450.885 akçedir ve ze'âmeti 36 ve tîmârı 529'dur. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kânûn-ı pâdişâhî üzre hîn-i seferde cümle erbâb-ı tîmâr cebelûleriyle ve paşasının askeriyle cümle üç bin leşker-i pür-silâh olup livâları altında Rûmeli vezîriyle sefer eşerler. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve üç yüz akçe pâyesiyle tahtabaşı nâm şerîf kazâdır kim ber-vech-i adâlet kadiya beher sene on kîse mahsûl hâsıl olur. Nâhiye kurâları cümle aded ma'mûr kurâlardır. Ve mahkemesi bir ferah-fezâ küşâde yerededir. Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı, kal'a dizdârı, yüz elli aded kal'a neferâtı, muhtesib ağası, bâcdârı, şehir kethudâsı, mi'mâr ağası, harâc ağası, şehir subaşı vardır".

²² EÇS, 8. kitap, s. 91, "**Der-sitâyiş-i aşâğı şehr-i Tırhala:** Cümle 16 mahalle-i müslim ve cümle 8 aded mahalle-i keferedir, ammâ aslâ Yahûdî mahallesi yokdur. Ticâret ile gelüp giderler."

yazar ve Abdülfettah sarayı, bağ sarayı, Hasan Ağa sarayı, Körahur sarayı, Zaimzâde sarayı gibi önde gelen bazı sarayları zikr eder²³.

Evliya Çelebi daha sonra Tırhala'nın şehirdeki 8 cuma camisinin adını verir. Bunlar Osmanşah Bey Camiidir. Diğerleri Mustafa Paşa Camii, Gazi Turahan Bey Camii, Lala Paşa Camii, İskender Bey'in Alaca Camii ve Turahanoğlu Ömer Bey Camiileridir. Ayrıca 15 adet daha câmi ve mescid vardır.

Ayrıca 6 medrese, 13 hamam, 5 han ve en büyüğü Osmanşah Bey'e ait 3 imareti zikreder. Evliya Çelebi şehrin 8 tekkesi arasında meşhur Nûreddinzâde'nin bir müridi olan Mehmed Efendi'nin Halvetî Tekkesi'nden bahseder.

Evliya Çelebi, Turahanoğlu Ömer Bey Bedesteni ile Tırhala'nın kiliselerini anlatmaz. 14. yüzyılın ortalarından kalma St. Stefanos Kilisesi hariç diğer altı kilise kalenin aşağısındaki yukarı şehirde yer almaktaydı. Bunlar 16. ve 17. yüzyıllardan kalma, çoğu kıymetli duvar resimleriyle boyanmış ve ahşap oymacılıkla süslenmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda şehrin gelişmesini sürdürdüğü anlaşılmaktadır²⁴.

Osmanşah Bey'in Eserleri

Osmanşah Bey'in Tırhala'da yaptırdığı en büyük eser câmidir. Tırhala'nın ve yörenin en büyük camii olan bu eser Evliya Çelebi'ye göre de câmilerin en güzide, en mükemmel ve mükellefi olup Mimar Sinan tarafından inşa olunmuştur. Evliya'ya göre bu tür câmi ancak Tire, Manisa ve *İslâmbol*'da vardır. İstanbul câmilerine göre küçük olmakla beraber "*gâyet binâ-yı rûşen-âbâd ve müzeyyen ü ma'mûr u rûşen binâ câmi'-i dilküşâ-yı ra'nâ-yı ibret-nümâdır.*"²⁵. Bu câmi de olan âvize, mihrâb ve minberdeki sanatları ve güzelliği vasfetmek ve medhetmek zordur²⁶. Câmi dört köşe duvar üzerine oturmaktadır. İçinde başka sütunlar yoktur. İçerisi beyaz mermer ile döşenmiştir. Etrafında sütunlar üzerinde duran kubbeler medrese-i âlimân hücreleri ile süslenmiş "*haremi dilküşâdır*". Lâkin câmi şehir kenarında olduğundan cemâati azdır. Fakat ikindiden sonra bütün erbâb-ı dükkân v cümle erbâb-ı ma'rifân ve âşıkân-ı sâdikân guruh guruh câmiin etrafında olan ağaçlık ve çimenlik yerlere otururlar ve zevk ü şevk ederler. Çünkü şehrin tek *teferrücgâh* ve *mesiregâh* yeri burasıdır.

Câmi çevresinde Osmanşah Bey'in hayır ve hasenat eseri olan imaret, medrese, mektep, han ve hamam vs. bulunmaktadır²⁷. Evliya'ya göre Osmanşah Bey'in Âl-i Osman

²³ EÇS, 8. kitap, s. 92, "Ve cümle iki bin üç yüz aded tahtânî ve fevkânî ve kârgîr binâ hânedân-ı ra'nâ serâpâ la'l-gün kiremit örtülü taş ve kerpiç dîvârî şâhâne şâhnişîn ve kasr-ı âlîli ve bâğ u bâğçeli gâyet vâsi' ve âb-ı hayât kaynak sulu mükemmel ve mükellef ve ma'mûr u müzeyyen evlerdir."; "**Der-vasf-ı sarây-ı kibâr-ı a'yân:** Cümleden Abdülfettâh sarâyı, beğ sarâyı, kadı sarâyı, Hasan Ağa sarâyı, Körahûr kethudâsı sarâyı, Zâ'imzâde sarâyı meşhûr sarâyılardır."

²⁴ Machiel Kiel, "Tırhala", s. 115.

²⁵ EÇS, 8. kitap, s. 92.

²⁶ EÇS, 8. kitap, s. 92, "Bunda olan âvize-i maslûbât murassa'lar ve bunda olan mihrâb u minberdeki tasannu'lar ve bunda olan şîrînkârlıg u gûnâ-gûn tasarruflar vâki' olmuştur kim ehl-i vâsf anın midhatinden kâsırdır. El-hâsıl hüsn [ü] letâfeti, kân-ı zarâfeti vâsfdan hâric ve beyân-ı kilik-i cevâhîr-nisârdan âric câmi'-i pür-envârdır. Hakkâ ki Sultân Süleymân Hân câmi'in binâ eden Koca Mi'mâr Sinân ibn Abdülmennân Ağa bu câmi'-i beytullâhî binâ edüp var makdûrun sarf edüp atlâs-ı felekde böyle bir kârgerlik bir mi'mâr-ı selef-i mühendisîn etmemişdir. İnkırâzı'd-devrân müebbed ola."

²⁷ EÇS, 8. kitap, "Ammâ bu câmi'-i müferri[h] şehrin içinden cereyân eden nehr-i (---) kenârında bir düz çemenzâr u lâle'izâr yerde vâki' olup cümle imâreti ve medrese ve mektebi ve hân u hammâm ve

neslinden ve sâhibi tab' ve keremkâr olduğu câmi hayratlarından bellidir. O, ayrıca *Trikkalinos* nehri üzerinde sekiz gözlü bir de köprü yaptırmıştır.

Evliya Çelebi'ye göre Osmanşah Bey, Sultan Süleyman'ın kız kardeşinin oğludur ve yaşça Süleyman'dan büyüktür. Fakat Evliya Osmanşah Bey'in babasını Kara Mustafa Paşa olarak kaydetmektedir. Muhtemelen bunun sebebi Evliya'nın Peçevî Tarihi'ni bu konuda kaynak olarak kullanmasıdır. Yukarıda belirtildiği gibi Peçevî de Osmanşah Bey'in babasının Kara Mustafa Paşa olduğunu yazmaktadır.

Evliya Çelebi burada bir rivayet naklediyor; buna göre Selim Şah, Süleyman'ı katledin diye bostancıbaşı'ya teslim etmiş, bostancıbaşı şehit ettim diye bir başka adamın cenazesini Eyyüp sultan civarında daha önce medfun olan Çelebi Şehzade Mustafa²⁸ yanına gömmüştür. Fakat uzak görüşlü ve Aristo akıllı olan bostancıbaşı Şehzade Süleyman'ı Kullebağçesi'nde bostancı kılığına sokup gizler²⁹. Selim Han Mısır'ı feth edip İstanbul'a geldiğinde hastalanıp ölümüne yakın,

-*"Pâdişâhım sizden sonra bu tâc u taht, raht u baht kime intikâl eder? İşte hâlâ pâdişâhım bilâ veled kalup Sultân Korkud ile Sultân Ahmed bürâderânlarınıza kıydınız ve ciğer-güşen şehzâde-i âzâde sarı arslan Süleymânınıza kıydınız. Şimdi sâhib-i taht-ı Âl-i Osmân kim olur"* dediklerinde,

Selim Han:

-*"Kızım evlâdı, şehzâde-i dânâ Osmânşâh müstakil olsun"*, diye cevap verir. Bunun zerine Osmân Şâh'ı müstakil pâdişâh etmeğe cümle kullar karar verirler.

Bunun üzerine bostancıbaşı "Selîm Şâh'ın hâlet-i nez'inde yüz bin yemîn billâh ile Sarı Süleymân'ı Kullebâğçesi'nde külâh-ı zeriyle ve elinde çapasıyla Selîm Şâh huzûruna" çıkarır. Baba oğul birbirlerini bağrına basar. Bu hadise üzerine Selim Han 40 gün daha sıhhat bulur. Bostancıbaşıyı kubbe veziri yapar. Süleyman Han padişah olur. Fakat kul tâifesi arasında "*Selîm Hân vasiyyet etmişdi. Biz Osmânşâh'ı pâdişâh ederiz, zîrâ ulu şehzâde-i cüvân-bahtdır*" diye dedikodu çıkar. Ortaya çıkan bu durumdan endişe eden Süleyman Han, Osmanşah'ı bir gecede validesiyle birlikte ılgar ile Tırhala sancağına sürdürür ve kayd-ı hayat şartıyla bu livayı Osmanşah'a ihsan eder. Böylece Süleyman Han dedikodudan kurtulup müstakilen padişah olur. Osmanşah Bey de tahta oturmaktan meyûs olup Tırhala içinde bu güzel câmi ve nice yüz adet hayrât ve hasenât bina eder³⁰.

Evliya Çelebi'nin bu hikâyeyi nereden aldığını bilmiyoruz.

gayri âsâr-ı binâları cümle Osmân Şâh'ın hayrât [u] hasenâtları olup serâpâ âsâr-ı binâları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir âsâr-ı ma'mûrdur."

²⁸ Bu şehzade Fatih'in oğlu Şehzade Mustafa olmalıdır.

²⁹ EÇS, 8. kitap, s. 92, "Bu şehzâde-i cüvân-baht Sultân Bâyezîd ve Sultân Selîm-i Evvel vüzerâlarından Kara Mustafâ Paşa'nın ciğer-güşe cüvânbahtıdır kim Sultân Süleymân'ın hemşîrezâ-desidir kim Selîm Şâh-ı Evvel'in duhter-i pâkîze-ahterinden vücûda gelüp Sultân Süleymân'dan uluca idi. Hattâ Selîm Şâh, Sultân Süleymân'ı katl edin deyü bostancıbaşıya teslim etdikde bostancıbaşı şehîd etdim deyü bir âdemin cenâzesin kılup Eyyüb Sultân civârında mukaddemâ medfûn olan Çelebi Şehzâde Mustafâ yanında ol âdemi defn edüp, ammâ bostancıbaşı-yı dûrbîn-fikr akl-ı Arasto Süleymân şehzâdeyi Kullebâğçesinde bostancı sûretine koyup çapa çaldırır."

³⁰ EÇS, 8. kitap, s. 92-93.

Kaynakça

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “ Yavuz Sultan Selim’in Kızı Hanım Sultan ve Torunu Kara Osman Şah Bey Vakfiyeleri”, *Belleten* XL/159, Ankara 1976, s. 467-478.
- Emecen, Feridun, “Selim I”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. 36, s. 407-414.
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, (EÇS) Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankof neşri, 8. kitap, İstanbul 2003.
- Kiel, Machiel, “Tırhala”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c. 41, s. 114-116.
- Uluçay, M. Çağatay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001.
- Alderson, A.D., *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, Çev. Şefaattin Severcan, İstanbul 1998.
- Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990)*, c. II, Ankara 1996.
- Tarih-i Peçevî*, c. 1, İstanbul 1283.

